

Samenvatting

In de historische taalwetenschap overheerst de opvatting dat klankveranderingen, veranderingen in de uitspraak van woorden in een bepaalde taal of een bepaald dialect, fonetisch regelmatig zijn. Dat wil zeggen dat als een bepaalde klank een verandering ondergaat, bijvoorbeeld van *uu* naar *ui* (zoals in de overgang van het Middelnederlands naar het Nieuwnederlands gebeurd is), deze verandering in principe in elk woord optreedt, ongeacht betekenis of woordsoort. Of zo'n klankverandering in een bepaald geval optreedt, kan dan alleen worden bepaald door de fonetische context, oftewel de andere klanken in het woord, alsmede de klemtoon, positie van de klank in het woord, enzovoort. In het Nederlands is *uu* zodoende bewaard gebleven als er een *r* op volgt, of het nu een zelfstandig naamwoord als *muur* of een werkwoord als *gluur* betreft.

Deze opvatting dat klankveranderingen altijd fonetisch regelmatig optreden, wordt niet gedeeld door veel deskundigen op het gebied van het Bijbels Hebreeuws, de taal van het grootste gedeelte van de Hebreeuwse Bijbel (grotendeels overeenkomend met het christelijke Oude Testament). Bepaalde ontwikkelingen in de voorgeschiedenis van het Bijbels Hebreeuws worden dan ook vaak verklaard aan de hand van niet-fonetisch geconditioneerde klankveranderingen. Klankveranderingen zouden dan in sommige gevallen 'rekening hebben gehouden' met de woordsoort van het al dan niet beïnvloede woord, of met de mogelijke verwarring die op zou kunnen treden als ze doorgevoerd werden. Dit proefschrift onderzoekt de vraag in hoeverre de ontwikkeling van de Bijbels-Hebreeuwse klinkers verklaard kan worden zonder gebruik te maken van niet-fonetisch geconditioneerde klankveranderingen, maar slechts aan de hand van fonetisch regelmatige 'klankwetten' en andere algemeen erkende taalhistorische processen als analogie en ontlening.

Hoofdstuk 1 introduceert de vraagstelling. In paragraaf 1.1.1 wordt de theoretische achtergrond van de eis dat klankwetten fonetisch regelmatig zijn uiteengezet. Daar klankverandering het gevolg is van foutieve verwerving van de fonologie

Samenvatting

(het systeem van contrastieve klanken) van een taal, kan ze slechts door fonetische factoren geconditioneerd worden. Vervolgens worden het eind- en beginpunt van het onderzoek geïntroduceerd: het Tiberiënsch Bijbels Hebreeuws, waarvan de mondeling overgeleverde uitspraak rond de tiende eeuw na de gewone jaartelling in Tiberias is vastgelegd, en het Proto-Noordwest-Semitisch, de gereconstrueerde laatste gemeenschappelijke voorouder van het Hebreeuws en nauwverwante talen als het Aramees en het Ugaritisch. Hoofdstuk 2 bevat een beknopt overzicht van de Bijbels-Hebreeuwse klank- en vormleer en de Proto-Noordwest-Semitische reconstructie daarvan die in de rest van het proefschrift wordt aangehouden.

Hierna behandelt het grootste gedeelte van het proefschrift klankveranderingen waar mogelijk sprake is van niet-fonetische conditionering of die anderszins problematisch zijn. Hoofdstuk 3 behandelt een van de eerste klankveranderingen na het Proto-Noordwest-Semitische stadium, de zogeheten Kanaänitische klankverschuiving. Deze wordt vaak geformuleerd als een verandering van beklemtoonde lange *á in *ó, maar in feite gaat het om een klankverschuiving van *alle* gevallen van Proto-Noordwest-Semitische lange *ā, ook de onbeklemtoonde. Klemtoon speelt ook een grote rol in hoofdstuk 4, dat gaat over de ontwikkeling van het klemtoonsysteem en verscheidene klinkerverlengingen die daarmee samenhangen. Er wordt betoogd dat de klemtoon al in het vroegst reconstrueerbare stadium op de een-na-laatste lettergreep van elk woord lag. De zogeheten klemtoonverlenging, die op het eerste gezicht alleen in naamwoorden lijkt op te treden, blijkt ook fonetisch regelmatig: de verschillende uitwerking op naamwoorden en werkwoorden is te wijten aan de aanwezigheid van een nominale uitgang *-m (de zogeheten mimatie), die ervoor zorgde dat veel klinkers in naamwoorden langer in een open lettergreep stonden dan in vergelijkbare werkwoordsvormen. De conclusies omtrent de zogeheten voorklemtoonverlenging en pausaverlenging betreffen vooral hun relatieve en absolute chronologie.

Hoofdstuk 5 gaat over de ontwikkeling van de halfvocalen *w en *y na klinkers. Een nieuwe bevinding is dat de diftong *aw voor medeklinkers in vrijwel alle gevallen regelmatig wordt samengetrokken tot *ō, een ontwikkeling die voorheen als uitzonderlijk werd gezien. De Bijbels-Hebreeuwse reflexen van de zogeheten triftongen, waarbij *w of *y tussen twee klinkers stond, waren al adequaat beschreven, maar in paragraaf 5.3 wordt hun precieze ontwikkeling op een nieuwe, eenvoudigere manier beschreven en wordt de samenhang daarvan met andere klankveranderingen onderzocht.

Hoofdstukken 6 en 7 behandelen verwante onderwerpen, die soms als twee onderdelen van een en dezelfde klankwet worden gezien: respectievelijk de Wet van Philippi, waarbij beklemtoonde *í in sommige gesloten lettergrepen in *á verandert, en de Wet van Verdunning, waarbij onbeklemtoonde *a in gesloten lettergrepen juist in *i verandert. Beide klankveranderingen blijken eigenlijk te bestaan uit een groot aantal onafhankelijke klankwetten, waarvan sommige al vroeg na het Proto-Noordwest-Semitisch op zijn getreden en andere juist in de laatste stadia voor het Tiberiënzisch Bijbels Hebreeuws. Interessant is hierbij dat een bepaalde set veranderingen die normaal onder de Wet van Verdunning wordt geschaard, de Tiberiënzische dissimilatie van *maq̄al-nomina en vergelijkbare vormen naar *miqtāl* enz., een voorbeeld zou kunnen zijn van *lexicale diffusie*, waarbij een bepaalde klank zich niet-klankwettig van woord naar woord uitbreidt.

Het laatste hoofdstuk dat een klankwettig probleem behandelt is hoofdstuk 8, dat de ontwikkeling van korte klinkers aan het einde van een woord beschrijft. Normaal zijn deze weggevallen, maar in sommige gevallen zijn ze in het Bijbels Hebreeuws toch aanwezig, vooral in werkwoordsuitgangen en persoonlijk voor-naamwoorden. Er wordt betoogd dat het wegvallen van klinkers in deze positie regelmatig is. Gevallen waarin ze zijn blijven staan zijn het gevolg van niet-klankwettige processen als analogie en contaminatie, waarbij de vorm van een woord wordt beïnvloed door die van een ander woord met een verwante betekenis. Hoofdstuk 9 onderzoekt tenslotte de interactie van de verschillende klankwetten en niet-klankwettige processen die in de voorgaande hoofdstukken geïdentificeerd zijn met de verschillende woordklassen van het Proto-Noordwest-Semitisch op weg naar het Bijbels Hebreeuws.

De conclusie (hoofdstuk 10) luidt dat het inderdaad mogelijk is om de ontwikkeling van het Proto-Noordwest-Semitische klinkersysteem naar dat van het Bijbels Hebreeuws met slechts fonetisch geconditioneerde klankwetten te beschrijven. Na een korte samenvatting van de belangrijkste conclusies uit elk hoofdstuk volgt een gecombineerde relatieve chronologie, waarbij de verschillende klankwetten ten opzichte van elkaar in de tijd gesitueerd worden en van voorbeelden worden voorzien.